Recensie

Het vergeten evangelie

Reinier Sonneveld. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 2018. 287 pags. € 19,90.

Door prof. dr. Riemer Roukema

Dit boek bevat een boeiend betoog over het belang van de boodschap van Jezus Christus in de westerse cultuur. Het gaat eerst over onheilsprofeten, strategieën om kwaad-doen te rechtvaardigen, politieke utopieën, machtsconcentraties van wereldwijd opererende bedrijven, het narcisme en de intellectuele luiheid van president Trump, het instrumentaliseren van religie, en overspannen beloften van nieuwe technologieën. Tegenover die hedendaagse verschijnselen plaatst Sonneveld het evangelie van het koningschap van Jezus Christus, waarmee God aan de wereld een nieuw begin gegeven heeft. Aansluitend bij bisschop Irenaeus van Lyon (ca 180 AD), die zich weer baseerde op Paulus, stelt hij dat God in Christus als de nieuwe Adam de menselijke geschiedenis heeft 'gerecapituleerd', d.w.z. onder een nieuw hoofd heeft geplaatst (Ef. 1:10). In zijn kruisiging is Christus tot Koning gekroond en sindsdien is Gods koninkrijk gesticht, stelt Sonneveld, waarvoor hij onder meer verwijst naar de nieuwtestamenticus Tom Wright. In zijn dood heeft Christus zich ontdaan van de vijandelijke machten en over hen getriomfeerd; zo ook de duivel onttroond (vgl. Kol. 2:15). In zijn uiteenzetting van het evangelie benadrukt Sonneveld dat Christus de Overwinnaar is, in het Latijn *Christus Victor*. Hij noemt dit 'het oudste model', waarvoor hij zich beroept op de 'beginperiode van de kerk', en meent dat dit evangelie 'vergeten' is – vandaar de titel. De visie dat Christus met zijn dood én opstanding de machten van de dood en het kwaad heeft overwonnen, stelt hij naast, of eigenlijk tegenover de leer dat Jezus met zijn offerdood genoegdoening heeft gedaan aan de toorn van zijn Vader over de zonde van de wereld. Sonneveld is bijzonder kritisch over deze leer van 'verzoening door voldoening', die – zoals hij terecht uiteenzet – pas in de elfde eeuw met die termen is geformuleerd door Anselmus van Canterbury, en die vooral in 'conservatieve' protestantse en evangelische kerken wordt onderwezen. Met zijn bezwaar tegen deze leer, die ook in de Heidelbergse Catechismus van 1563 is opgenomen, staat Sonneveld in de lijn van vrijzinnige theologen als Pieter Smits, Herman Wiersinga en Cees den Heyer. Maar ook onder 'gewone gelovigen' bestaat genoeg weerstand tegen de gedachte dat Jezus moest sterven om ervoor te zorgen dat God hun de zonden kon vergeven. In dit boek worden allerlei argumenten tegen de leer van 'verzoening door voldoening' ingebracht, maar ook uiteengezet dat in de 'Christus victor-benadering' evenzeer geldt dat Christus voor onze zonden is gestorven. Sonneveld wijst er echter op dat juist het element van 'genoegdoening' (aan Gods toorn dus) in de Bijbel niet voorkomt.

Sonneveld heeft hiermee een prikkelende, hedendaagse uiteenzetting van het evangelie geboden, die al heel wat reacties heeft opgeroepen en nog zal oproepen. Niet alleen instemmende maar ook – zoals te verwachten – kritische. Hieraan wil ook ik, als voorschot op een bredere studie, al een korte bijdrage leveren, waarin ik mij concentreer op hetgeen Sonneveld schrijft over de Bijbel en het vroege christendom.

Inderdaad is 'genoegdoening' in dit verband geen Bijbelse term. De vraag is echter of de gedachte niet toch uit de Bijbel is af te leiden, en of de visie dat Christus met zijn dood de Vader verzoend heeft, niet evenzeer bij de kerkvaders voorkomt. Wat het Nieuwe Testament betreft kunnen we bijvoorbeeld wijzen op Paulus' betoog in Rom. 1-3. In Rom. 1:18-3:19 wijst de apostel omstandig op Gods toorn over de mensen die van Hem zijn afgedwaald, niet alleen heidenen maar ook Joden. Hij concludeert zelfs dat de hele wereld schuldig staat tegenover God (Rom. 3:19). Vervolgens presenteert hij de oplossing voor dit reusachtige probleem: dat is de gerechtigheid die God heeft getoond in Jezus Christus, die met zijn dood het middel tot verzoening is geworden voor allen die in Hem geloven, Joden zowel als heidenen (Rom. 3:20-26). De term 'genoegdoening' komt hier niet voor, en evenmin schrijft Paulus dat Christus door zijn dood heeft voldaan aan de rechtseis van de Vader. Toch is het wel begrijpelijk dat latere lezers dat zo hebben opgevat, al moeten we ons realiseren dat Paulus de uiteindelijke verlossing van Gods toorn dankzij Christus' dood in de toekomst verwacht. In Rom. 5:9 recapituleert hij immers dat wij dankzij Christus' dood nu al 'gerechtvaardigd' zijn en van Gods toorn *zullen* worden verlost. Anders ingekleed zegt hij in 1 Tess. 1:10 dat de gelovigen Gods Zoon uit de hemel verwachten, Jezus, die door God uit de doden is opgewekt en 'die ons verlost van de *komende* toorn'. Op die toekomstige toorn van God in het 'laatste oordeel' gaat Paulus niet nader in, maar we kunnen wel concluderen dat wie in Christus geloven en gedoopt zijn en dus 'in Hem' leven niet meer onder de toorn van God vallen die in Rom. 1-3 zo breedvoerig werd beschreven. Dat danken zij aan Christus' dood (zie bijv. James D.G. Dunn, *Romans 1-8*, Word Biblical Commentary 38A, Dallas 1988, p. 268: 'by implication the wrath of God exhausted itself in the death of Jesus, and so is already exhausted for believers insofar as they identified themselves with Christ in his death'). Hoe dan ook, Paulus verwijst in deze hoofdstukken van Romeinen niet naar Christus' overwinning op de duivel en de demonen, al spreekt hij wel herhaaldelijk over de zonde, de dood en eenmaal over 'de machten' (Rom. 8:38). In deze brief noemt Paulus de duivel of satan echter slechts eenmaal expliciet, helemaal aan het eind in Rom. 16:20, waar hij schrijft dat 'de God van de vrede de satan spoedig onder uw voeten zal vermorzelen'.

Voor wat betreft de visie van kerkvaders op de betekenis van Jezus' dood is het juist, zoals Sonneveld stelt, dat zij Christus in belangrijke mate beschouwen als de Overwinnaar van de duivel en van het kwaad. Die overwinning had Christus volgens hen in het bijzonder behaald door in het dodenrijk af te dalen, zoals vermeld in de Apostolische geloofsbelijdenis: 'nedergedaald ter helle'. Dit hield in dat, toen Christus zich na zijn dood toegang verschafte tot het rijk van de duivel, hij diens macht over allen die daarin opgesloten zaten tenietdeed en alle gevangenen eruit bevrijdde.
Omdat Sonneveld bij uitstek naar Irenaeus verwijst,

(vervolg) **Recensie: Het vergeten evangelie**

wijs ik erop dat deze bisschop Christus niet alleen tekent als de Overwinnaar van de duivel, maar ook schrijft dat Hij 'voor de mensen God verzoende' (prop*itians pro hominibus Deum*, in *Tegen de ketterijen* IV.8.2). Later schrijft hij dat 'de Heer door zijn incarnatie ons weer tot vrienden heeft gemaakt. Middelaar tussen God en de mensen geworden, heeft Hij voor ons de Vader tegen wie wij gezondigd hebben verzoend (*propitians*) en onze ongehoorzaamheid met zijn gehoorzaamheid gecompenseerd (*consolatus*)' (*Tegen de ketterijen* V.17.1; zie voor de betekenis van consolatus Albert Blaise, *Dictionnaire Latin-Français des auteurs chrétiens*, Turnhout 1954, onder *consōlor*). Geen 'genoegdoening' dus, maar wel 'compensatie' van de zonden van de mensheid, waarover God ook volgens Irenaeus vertoornd was (bijv. *Tegen de ketterijen* IV, 27, 4 - 28, 1).

De kerkvaders zijn echter terughoudend in het uitwerken van de *expliciete* opvatting dat Christus in zijn dood de toorn van de Vader heeft gestild. Soms gaan hun formuleringen in die richting (zoals hierboven bleek bij Irenaeus), maar in hun bewoordingen formuleren zij deze gedachte niet als een doordachte leer. De reden daarvan zal geweest zijn dat die visie hen deed denken aan de mensenoffers die vroeger gebracht werden om de toorn van de heidense goden te stillen. Kennelijk wilden de kerkvaders de Vader van Jezus Christus niet op één lijn met die afgoden stellen.

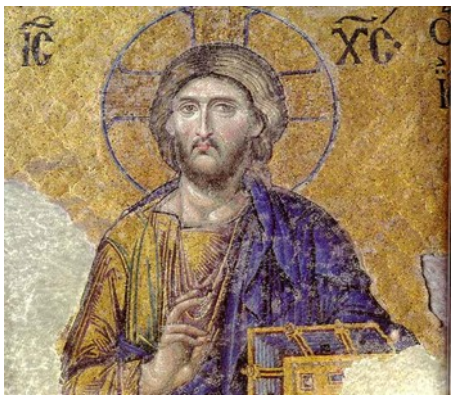
Sonnevelds boek, bestemd voor een breder publiek, mist de wetenschappelijke finesse die het onderwerp verdient. Zo had het beroep op de Bijbel en de vroege kerk meer uitgediept en genuanceerd moeten worden. Zijn bronvermeldingen staan per hoofdstuk achterin en zijn doorgaans nogal globaal. Aan het eind staan trouwens ook gespreksvragen. Helaas bevat het boek nogal wat stilistische slordigheden, zoals het door het Engels geïnspireerde gebruik van 'het' zonder dat het terugverwijst naar een onzijdig woord (bijv. naar 'vergeving'). Desondanks: een uitdagend boek.

Advertentie

Word donateur van de Stichting Bijbeluitleg Vroege Kerk en ontvang gratis het nieuwste boek: *Getuigen uit de Vroege Kerk* of een ander boek naar keuze. Zie www.sbvk.nl

stichting bijbeluitleg vroegekerk

Als Stichting zijn we geheel afhankelijk van giften en donateurs en ***nieuwe donateurs zijn hard nodig.*** Reeds voor 2 euro per maand bent u donateur en zorgt ook u ervoor dat ons werk door kan gaan.

Mail ons nu en ontvang een gratis boek: info@sbvk.nl
U bent vervolgens geheel vrij om te bepalen wat u voor de Stichting over hebt. Eerst ontvangt u een boek naar keuze.

Schrijf u ook in op de *gratis nieuwsbrief,* waardoor u op de hoogte blijft van wat we als Stichting doen en welke nieuwe projecten er op stapel staan. Laten we juist in deze tijd de studie van de Vroege Kerk niet vergeten! We hebben elkaar nodig!